
PISMO SAVA BRKOVIĆA VELJKU MILATOVIĆU

We are publishing a letter that Savo Brković sent to Veljko Milatović, concerning his polemic with the writers of Montenegrin history school books. The letter with comments we obtained from the legacy of Danilo Radojević.

Druže Veljko,

Primio sam poslati mi prepis primjedbi grupe profesora sa katedre za istoriju iz Nikšića, pa Vam se na tome najiskrenije zahvaljujem.

Pošto su u ovim primjedbama, bolje reći recenziji moga teksta: „O nekim nedostacima udžbenika istorije za osnovne škole i škole srednjeg usmjerenog obrazovanja“, recenzenti pokrenuli i neke probleme istorijske nauke u Crnoj Gori, po kojima su naša stanovišta dijametralno suprotna, smatram za potrebno da Vam u vezi s tim i kao dopunu moga pomenutoga teksta skrenem pažnju na neke primjedbe recenzenata.

Nije tajna da se ja sa recenzentima moga teksta profesorom-doktorom Miomirom Dašićem i ostalim potpuno razlikujem u naučnom pogledu na svijet, a samim tim i po pitanju tretiranja istorijske prošlosti Crnogoraca. Profesor Dašić i njegovi drugovi u svome radu, što potvrđuje i predmetna recenzija, polaze sa idealističkih pozicija u obradi naše istorijske prošlosti. A ta idealistička škola je još dominantna u „našoj“ istorijskoj nauci. Mjesto sigurnih dokaza za svoje stavove koje zastupaju oni ih „brane“ zaklanjajući se za svoje profesorske položaje, doktorske titule, i navodno svoju neprikosnovenu stručnost pa kažu: „Njegov rad je utoliko interesantniji što on, iako nestručan u ovom poslu, nastoji da da rješenja bez ikakvih naučnih ograda i alternativa o tome šta treba da bude obrađeno u jednom udžbeniku istorije.“ Recenzenti moga teksta krivotvore njegov cilj, odnosno moju jasno izraženu namjeru u njemu, u kom smislu treba formulisati ono već dato u predmetnim udžbenicima. Oni u svojim primjedbama prelaze ćutke preko niza mojih konstatacija potkrijepljenih nizom argumenata pod izgovorom: „Zbog toga je veći broj njegovih primjedaba neprihvatljiv, jer nijesu egzaktna i adekvatna činjenicama u izvornoj građi i opšteprihvaćenoj naučnoj istorijskoj literaturi, čak i najnovijoj.“ Ali u tekstu primjedbi, takoreći nema ni traga od te izvorne građe, opšteprihvaćene naučno istorijske literature, pa ni one najnovije. Jer oni mora da znaju da ta njihova opšteprihvaćena naučna istorijska literatura, pa i ona najnovija obiluje nizom falsifikata izvorne građe i raznim neprihvatljivim pretpostavkama na kojima se temelje svi zaključci istorijske nauke koju je, svojevremeno, ranije pisala građanska klasa, odnosno sljedbenici njene ideologije. A ta tzv. nauka i danas ima dominantan položaj u našem društvu bez obzira što je u nepremostivoj suprotnosti sa nastalim revolucionarnim promjenama kod nas. Moj zaključak, u vezi sa građanskom istorijskom naukom, temelji se i na Marksovoj konstataciji koja glasi: „Vladajuće ideje nekog vre-

mena bile su vazda samo ideje vladajuće klase.“ (K. Marx – F. Engels: *Dela* tom 7, „Prosveta“, izdavačko preduzeće, Beograd, 1974, 394) i da budem neskroman, na mojoj analizi srpske građanske istorije. Radnička klasa koja je kod nas postala, poslije Drugog svjetskog rata, vladajuća zahvaljujući pobjedi socijalističke revolucije, nije, svojevremeno, imala kadrove koji su mogli i u istorijskoj nauci da se rukovode metodom istorijskog materijalizma, pa je za predavače u svim školama i pisce udžbenika koristila mnoge stare profesore i njihove udžbenike. Oni su i u novim uslovima ostali vjerni svojim starim idejnim opredjeljenjima i na njima vaspitavali mnoge mlade generacije. Njihovi vaspitanici i danas nastavljaju njihov rad. Toj staroj, nama tuđoj, školi pripadaju i recenzenti moga teksta. Oni se ne ustručavaju da proglase i Morganova naučna istraživanja, na kojima zasniva svoje konstatacije i F. Engels, prevaziđenim ne dajući za to nijedan naučni dokaz. Bez sigurnih naučnih dokaza ne može se vjerovati njihovoj praznoj priči. Autori primjedbi na moj tekst proglašavaju jezik kojim govori najveći dio crnogorskog naroda provincijalizmom i anahronizmom, naime jezikom „određenih crnogorskih regija“, oslanjajući se pritom na davno prevaziđeni tzv. novosadski dogovor iz decembra 1954. godine koji su pripremile dvije Matice iz Novog Sada i Zagreba. Tada je na sastanku „dvadeset i pet učesnika ankete“ zaključeno „da je i književni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedinstven, sa dva izgovora, ekavskim i ijekavskim“ (*Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Beograd, 1960, 5.) Ali ga ni SR Srbija ni SR Hrvatska pod tim imenom (srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski), u svojim Ustavima, ne proglašavaju službenim jezikom. To jedino čine Bosna i Hercegovina i Crna Gora. Jezik jednoga naroda ne stvaraju grupe profesora. On je vid njegovog postojanja, odnosno posebnog puta njegovog razvoja. U jeziku dolaze do izražaja sve protivurječnosti istorijskih procesa koji su uticali na nastaja-

nje određenog naroda-nacije, naravno, uključujući i sve veze sa drugim narodima. Sasvim je razumljivo da se u vještački stvorenom tzv. srpskohrvatskom ili hrvatskosrpskom jeziku ne može ogledati razvojni put crnogorskog naroda. Ovom prilikom neću imenovati književnike i naučne radnike, od Vuka Karadžića do Isidore Sekulić, koji su jezik Crnogoraca dizali do najvećih visina. Isto tako treba reći da ime jezika jedne nacije nije lingvističko već političko pitanje. U vezi sa ovim treba reći da je i lingvistička nauka, koja i nije samo to, kod nas u Crnoj Gori – ona stara, koja je bila gospodareća i prije Drugog svjetskog rata, a ijekavski izgovor i nije ustupak Crnogorcima već Hrvatima, pa smo i mi to koristili. Što se tiče brige profesora-doktora za moj jugoslovenski socijalistički patriotizam, bratstvo i jedinstvo i internacionalizam, poručujem im da se oni o tome ne brinu, već neka preispitaju svoju savjest kako oni sa tim stoje, budući da nema jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, niti bratstva i jedinstva i internacionalizma, bez pune ravnopravnosti, po svim pitanjima, svih naroda i narodnosti u socijalističkoj Jugoslaviji. Profesori-doktori tvrde: „...da je neprihvatljivo da se traži po svaku cijenu da nacija govori svojim jezikom...“ Nema sumnje oni se zalažu za majorizaciju i žrtvovanje jezika crnogorske nacije. Na tim osnovama oni nastoje da vaspitavaju mlade generacije. Oni isto tako ne znaju, ili neće da znaju, da Srbi, Hrvati, Muslimani i Crnogorci ne govore „istim jezikom“ već srodnim. Zar nije čudno kad neko voljno ili nevoljno priznaje postojanje nacionalne kulture Crnogoraca, ali im ne priznaje i nacionalni jezik, već ga proglašava lokalizmom. Od davnina je poznato da nema kulture jedne nacije bez njenog jezika i obratno. U vezi sa istaknutim, moram reći, da sam se trudio u mome radu „O nekim nedostacima udžbenika...“ da činjenicama dam kontekst vremena u kom su nastale, odnosno da rekonstruišem objektivne istorijske tokove u njihovoj dijalektičkoj suprotnosti. Međutim, oni polaze od šema koje je stvorila srpska građanska klasa XIX

vijeka, falsifikujući istorijske tokove i činjenice u interesu sopstvene pretenzije da bude hegemon Balkana, podmećući srpskom narodu kao njegov interes asimilaciju balkanskih naroda. U revoluciji je srpski narod odbacio ove podvale svoje – srpske građanske klase i distancirao se od njih revolucionarnom borbom kao od nacionalne izdaje. Nažalost, velikosrpska građanska historiografija, iz razloga o kojima sam već govorio, nastavila je da živi i djeluje preko naših školskih programa.

Oni sve svoje tzv. primjedbe formulišu prema davno datim šemama i u tom smislu tvrde: „Opšte je poznato da su slobodni građani (trgovci, zanatlije, slobodni seljaci) predstavljali međuklasu i da su aktivno učestvovali u proizvodnji dobara i da su prema tome morali doprinosti izgradnji atinske robovlasničke države.“ („Neka mišljenja...“ 7–8) Nije tačno da su slobodni atinski građani (trgovci, zanatlije, slobodni seljaci) „predstavljali međuklasu“ već su pripadali klasi robovlasnika, jer su i sami bili robovlasnici. U vezi sa ovim ja vjerujem F. Engelsu, a ne profesorima-doktorima sa katedre za istoriju iz Nikšića. O ovome ja sam detaljno pisao u mome tekstu na strani 7.

Dalje, moji kritičari kažu: „Posebno ističemo da je neprihvatljivo osporavanje etničkog postojanja Srba u IX vijeku, ‘pa ni koji vijek kasnije’, jer ih navodno ‘u to vrijeme, nije ni bilo na Balkanu’“. Oni navode da sam se ja za ovu tvrdnju pozvao samo na Porfirogenita, što opet nije tačno. U mome tekstu za ovu konstataciju ja sam se pozvao, na prvom mjestu, na tekst dr Sima Ćirkovića, univ. profesora iz Beograda, kojega su oni zaobišli pa pokušavaju da negiraju Porfirogenita. Ali, naravno, ne dajući ni jedan protivdokaz. Za ovaj svoj stav ja sam naveo još i neke druge dokaze, ali oni sve to zaobilaze i u svome tekstu se služe sofizmima.

Nije teško zaključiti iz teksta (10. str) mojih kritičara da oni ne znaju što znači strana riječ – okupirati – i da se ona može koristiti za sva vremena kad je u pitanju osvajanje tuđih teritorija.

Drugom Danilu
od Sava Brkovića

Druže Veljko,

Primio sam poslati mi prepis primjedbi grupe profesora sa katedre za istoriju iz Nikšića, pa Vam se na tome najiskrenije zahvaljujem.

Pošto su u ovim primjedbama, bolje reći recenziji moga teksta: "O nekim nedostacima udžbenika istorije za osnovne škole i škole srednjeg usmjerenog obrazovanja", recenzenti pokrenuli i neke probleme istorijske nauke u Crnoj Gori, po kojima su naša stanovišta dijametralno suprotna, smatram za potrebno da Vam u vezi s tim i kao dopunu moga pomenutoga teksta skrenem pažnju na neke primjedbe recenzenata.

Nije tajna da se ja sa recenzentima moga teksta profesorom-doktorom Miomirom Dašićem i ostalim potpuno razlikujem u naučnom pogledu na svijet, a samim tim i po pitanju tretiranja istorijske prošlosti Crnogoraca. Profesor Dašić i njegovi drugovi u svome radu, što potvrđuje i predmetna recenzija, polaze sa idealističkih pozicija u obradi naše istorijske prošlosti. A ta idealistička škola je još dominantna u "našoj" istorijskoj nauci. Mjesto sigurnih dokaza za svoje stavove koje zastupaju oni ih "brane" zaklanjajući se za svoje profesorske položaje, doktorske titule, i navodno svoju neprikosnovenu stručnost pa kažu: "Njegov rad je utoliko interesantniji što on, iako nestručan u ovom poslu, nastoji da da rješenja bez ikakvih naučnih ograda i alternativa o tome šta treba da bude obradjeno u jednom udžbeniku istorije." Recenzenti moga teksta kvotvore njegov cilj, odnosno moju jasno izraženu namjeru u njemu, u kom smislu treba formulisati ono već dato u predmetnim udžbenicima. Oni u svojim primjedbama prelaze ćutke preko niza mojih konstatacija potkrijepljenih nizom argumenata pod izgovorom: "Zbog toga je veći broj njegovih primjedaba neprihvatljiv, jer nijesu egzaktno i adekvatne činjenicama u izvornoj gradnji i opšteprihvaćenoj naučnoj istorijskoj literaturi, čak i najnovijoj." Ali u tekstu primjedbi, takoreći nema ni traga od te izvorne gradje, opšteprihvaćene naučno istorijske lite-

Prva stranica pisma Sava Brkovića Veljku Milatoviću

Moji kritičari se prave, kako bi to narod rekao, veći katolici od pape, pa tvrde: „Uostalom o Mirosavljevom jevanđelju kao dragocjenom spomeniku srpske kulture i pismenosti postoji vrlo brojna naučna literatura“ (str. 11). Ja nijesam autor teksta o tome da zetskoj kulturi pripada „Mirosavljevo jevanđelje“ već Pavlović dr Dragoljub, prof. Univerziteta u Beogradu. A sve što pripada zetskoj kulturi je i baština crnogorske kulture, pa samim tim i „Mirosavljevo jevanđelje“. Moram reći da me ne iznenađuje primjedba pomenutih profesora, jer oni ne priznaju, objektivno, ni niz drugih značajnih spomenika koji pripadaju baštini crnogorske kulture. Sva ta tzv. naučna literatura o „Mirosavljevom jevanđelju“ koju pominju moji kritičari je rezultat građanske istorijske nauke. Oni se u svome tekstu osvrću i na moju knjigu *O postanku i razvoju crnogorske nacije* i kažu: „... koja, uzgred, budi rečeno, nije naučno verifikovana“. Pa se, isto tako, „uzgred budi rečeno“ postavlja pitanje ko to treba da je naučno verifikuje? Moram reći da to nijesam nikad očekivao niti očekujem, niti mi to treba od građanske istorijske nauke. O mojoj knjizi mogu da kažu svoju riječ samo oni naučni radnici koji se služe metodom istorijskog materijalizma. A ono što su o njoj pisali, ili će pisati građanski istoričari ne interesuje me.

Moji kritičari proglašavaju neke moje tekstove koji su nastali proučavanjem feudalnih društvenih odnosa na osnovu dostupne literature kao „domišljanja“, umjesto da se i sami zainteresuju po tom pitanju kao ljudi koji se hvale da se bave naučnim radom. Ali, po njima je do sad sve rečeno, pa to samo treba prepričavati. U *Enciklopediji Jugoslavije*, sv. 6, na str. 360 piše: „Miloš Obilić je centralna ličnost epskih narodnih pesama o Kosovskom boju.“ A dalje: „Po istoriji (naravno onoj građanskoj – S. B), M. je bio, vjerovatno, jedan od velikaša Lazarevih koji je na početku bitke učinio podvig ubivši

neprijateljskog vladara. Najstariji istorijski spomenici znaju samo za ubistvo sultana; ime heroja je nepoznato, okolnosti kao i ishod bitke su nejasni. Pozniji podaci su sve potpuniji: Konstantin Filozof, više od četrdeset godina posle boja, daje prvi podatak o junačkom delu blagorodnog čoveka koji je bio oklevetan da će neveru učiniti svome gospodaru, ali ime njegovo ne navodi.“ Citirani dio teksta iz već pomenute enciklopedijske jedinice čiji je autor Radmila Pešić, univ. docent iz Beograda, jasno govori kakvim se sve mistifikacijama, kao dokazima, služi građanska istorijska nauka, pa, naravno i moji kritičari sa katedre za istoriju iz Nikšića. Tekst Radmile Pešić kao i moja sumnja da je „Miloš Obilić“ izmišljena ličnost i da je ubistvo sultana Murata organizovao njegov sin Bajazit trebala je da da povoda nikšićkim profesorima sa katedre za istoriju za dalja istraživanja, a ne da se postave kao branitelji ove građanske izmišljotine.

U mome tekstu ja sam dao više dokaza o onovremenom pravu Balšića na Kotor, ali moji kritičari sve to, po običaju, zaobilaze i frazama pokušavaju da negiraju moj zaključak, tvrdeći da i oni imaju svoje prigovore „na dosta površan prikaz vladavine Balšića i Crnojevića u Zeti, odnosno Crnoj Gori, ali te naše primjedbe su i znatno drugačije od Brkovićevih“, što je sasvim razumljivo.

Moji kritičari nijesu ponudili nijedan dokaz da je Pećka Patrijaršija poslije svoga obnavljanja 1557. godine radila na podizanju „manastira i crkava na području Crne Gore“. A moje citate sa str. 28–29. zloupotrebljavaju. Oni isto tako nepravilno prikazuju i moj tekst u vezi sa ustancima vojvode Grdana; da bi na sljedećoj stranici teksta i sami priznali da sam u pravu.

U svome tekstu profesori odvajaju Crnu Goru od Brda i brdska plemena od onih crnogorskih tvrdeći da se samo sa tim „konstatuje onovremeno stanje“, što nije tačno. O tome se

svako može uvjeriti ko pročita pomenuti tekst iz udžbenika. Glupost je tvrditi da je poezija izvor za istoriju, pa i ona Njegoševa. On (Njegoš) je prije svega bio pjesnik i državnik, a ne istoričar. Istorija se ne piše u „stihovanoj formi“. Poznato mi je kako su se titulisali crnogorske vladike i knjaz Danilo, ali se ne slažem sa profesorima: „...da se knjaz Nikola i početkom XX vijeka titulisao kao knjaz Crne Gore i Brda.“ Da li se u raznim prilikama i različito titulisao nijesam u mogućnosti da provjerim, ali u svome ukazu o uvođenju u život *Opšteg imovinskog zakonika za knjaževinu Crnu Goru* (Cetinje, Državna štamparija, 1888) na početku on piše: „Mi Nikola Prvi po milosti božijoj knjaz i gospodar Crne Gore“ (v. fototipsko izdanje sa originala iz 1888, štampa Forum, Novi Sad, Vojvode Mišića I, 1980. godine). Takođe treba podsjetiti da ni za ovu svoju tvrdnju da se: „Tek sa proglašenjem kraljevstva (1910) uvodi (se) jedinstven pojam za državu – Kraljevina Crna Gora“ nijesu naveli ni jedan dokaz.

Beskorisno je raspravljati sa mojim kritičarima sa katedre za istoriju iz Nikšića o funkciji plemenske organizacije do XIX vijeka u Crnoj Gori. Oni su slijepi za sve ono što negira njihove stavove, odnosno građansku istorijsku nauku. A njihove neobrađene kritike su najbolja potvrda za to.

Da bi mogli da prave, pod svaku cijenu, zamjerke mome tekstu, profesori ga često krivotvore. Evo za to dokaz. Oni kažu: „Pa, ipak, na tako postavljenoj tezi on razmatra problem plemenske organizacije, dokazujući postojanje kontinuiteta crnogorske državnosti od IX vijeka! Kao dokaz za to on uzima i primjer funkcionisanja turske vlasti u Crnoj Gori, što je više nego apsurd“ (str. 16). A evo moga teksta (str. 39) koji su profesori krivotvorili: „Iz teksta udžbenika se vidi da je u Zeti postojala vlast Balšića i Crnojevića, pa i turska koja je vršila naplatu poreza i drugih dažbina, a podgorički kadija rješavao

spor između cetinjskog vladike i Humaca, što svjedoči o postojanju organa vlasti bez obzira kome su oni služili“. Kao što se vidi iz moga citiranog teksta u njemu se izrično govori o postojanju kontinuiteta „organa vlasti bez obzira kome su oni služili“, a ne o postojanju kontinuiteta crnogorske državnosti od IX vijeka, računajući i onu tursku.

Moji kritičari, htjeli oni to ili ne, srozavaju se na pozicije velikosrpske državne politike kad tvrde: „...sažimanjem Titove ocjene, kako su to učinili autori udžbenika (str. 176), nije dezavuisana njegova osnovna misao o značaju i karakteru ujedinjenja 1918. godine.“ U konkretnom slučaju Titova se ocjena nije smjela sažimati, jer Tito u njoj govori o dvije zadaće srpskih i francuskih trupa: prvo o onoj nacionalno porobljivačkoj koju su autori udžbenika brisali i onoj drugoj kontrarevolucionarnoj koju su citirali u tekstu udžbenika.

Profesori mi zamjeraju što ne dijelim njihovo mišljenje o „značaju istorijske nauke za formiranje moderne nacionalne svijesti“ (22.) i pritom pozivaju u pomoć marksistički pogled na svijet da bi dokazali kako ja griješim. U vezi sa ovim problemom moj tekst je jasan. Ja u njemu govorim konkretno o tome da je „naša“ građanska istorijska nauka po svojim intencijama uticala na formiranje nacionalističke svijesti, a ne moderne nacionalne, čemu se može navesti više primjera. No, pošto je u vezi sa ovim moj tekst jasan, nema potrebe ovom prilikom da to činim.

Iz teksta primjedaba na moj rad, odnosno zapažanja u vezi sa sadržinom sada važećih udžbenika istorije vidi se da profesori ne prave bitnu razliku između naziva vlade Cvetković-Maček i drugog njenog naziva – jugoslovensko rukovodstvo.

U vezi sa stavom Srpske socijaldemokratske stranke po nacionalnom pitanju Makedonaca i Albanaca treba reći da je bio pravilan. Ali kad su bili u pitanju Crnogorci ona je zastupala isti

stav kao i srpska buržoazija. Ali moji kritičari to neće da vide pa mome tekstu daju drugi smisao, kao da ja zamjeram Srpskoj socijaldemokratskoj partiji što se nije borila za oslobođenje crnogorskog naroda, kojemu, naravno, u ono vrijeme to nije bilo potrebno. Ali je bilo pravilno da se srpski socijaldemokrati i Dimitrije Tucović distanciraju, a ne zastupaju velikosrpsku politiku u odnosu na Crnogorce i Crnu Goru.

Svako ko pažljivo pročita moj tekst i istorijske izvore na kojima je zasnovan, uvjeriće se da se nije radilo: „...o ‘dinastičkom rivalstvu’ Crne Gore i Srbije prvih godina I svjetskog rata...“ (str. 26). O rivalstvu se može govoriti između približno jednakih, ali ne u ono vrijeme, između dinastije Petrović i Karađorđević. Crnu Goru i dinastiju Petrović, koja se u pomenuto vrijeme nalazila na njenom čelu niko od tzv. saveznika nije pomagao, već sve njene akcije minirao. Velikosrpsku politiku ondašnje srpske vlade u odnosu na Crnu Goru i njenu ondašnju dinastiju pomagala je Carska Rusija, Francuska i dr., o čemu je dr Nikola Škerović objavio niz izvornih dokumenata, a ja ih u mome tekstu citirao. Ali njih zaobilaze moji kritičari i umjesto argumentacije svoga zaključka oni samo kažu da to: „...niko ne dovodi u pitanje u dosadašnjoj istoriografiji.“ „A ta njihova dosadašnja istoriografija napisana je još u staroj Jugoslaviji onako kako je odgovaralo ondašnjim vlastodršcima.

Nijesam samo ja pisao o tome da Jovan Tomašević, bez obzira na njegove velike zasluge, nije osnivač Komunističke partije Crne Gore već i Nikola Kovačević, njegov prisni saradnik. Evo što Nikola u vezi sa tim kaže: „Nepravilno bi bilo reći da je 1919. i 1920. godine stvorio sve kod nas Jovan Tomašević, imao je on oko sebe i saradnike, bolje reći učenike, iz redova inteligencije, zanatskih radnika i seljaštva“ (Nikola Kovačević: *Jovan Tomašević i stvaranje KPJ u Crnoj Gori*, „Četrdeset godina“,

knj. prva, Kultura, Beograd, 1960, 58–60). Da bi branili pisca udžbenika, moji kritičari navode: „...da su pisci to preuzeli iz *Enciklopedije*, u kojoj se izričito kaže: ‘Tomašević Jovan, osnivač i organizator KPJ u Crnoj Gori’“. Ne sumnjam da su pisci udžbenika i profesori sa katedre iz Nikšića to pronašli u Nekoju Enciklopediji, ali važno je da se zna u kojoj. A oni to, po svom običaju, nijesu naveli, što je, naravno, karakteristično za njihovo bavljenje tzv. naučnim radom. U vezi sa ovim moram reći da ja pisce udžbenika smatram stvaraocima, a ne prepisivačima.

Kad je u pitanju Fusnota (objašnjenje) moji kritičari postupaju na isti način i na sljedećoj, 27. strani kad su u pitanju zadaci koje je imala Vojna komisija, oni jednostavno kažu: „Ukazujemo da se takva ocjena nalazi u cjelokupnim djelima J. B. Tita, knj. I, str. 185“. Izgubio sam nekoliko dana tragajući za Titovim djelima pod citiranim naslovom, ali ih nijesam mogao pronaći ni u Centralnoj biblioteci u Cetinju, pa sam mojim kritičarima postavio pismeni zahtjev da mi daju obavezna objašnjenja.

Moj tekst na 69. strani u vezi sa „Trojnim paktom“ glasi: „Stara Jugoslavija, ni pučistička vlada generala Simovića, nije zvanično povukla potpise o pristupanju Trojnom paktu“. U vezi sa ovim u *Vojnoj Enciklopediji*, drugo izdanje, sv. 10. Beograd, 1975, izdanje redakcije *Vojne enciklopedije*, 136. piše: „Kraljevina Jugoslavija pristupila je T. 25. III 1941, a dva dana kasnije narodnim demonstracijama i vojnim pučem oborena je vlada Cvetković-Maček, potpisnica T. (v. Dvadesetsedmi mart). Kao što se vidi iz moga citiranog teksta ja u njemu ne govorim na koji je način i formalno Stara Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, odnosno da „nije zvanično povukla potpise o pristupanju Trojnom paktu“. Pa je moj citirani tekst i u punoj saglasnosti sa onim citiranim tekstom iz *Vojne enciklopedije*. Samim tim primjedba mojih kritičara je neumjesna.

Čime se sve, u svome tekstu, profesori-doktori ne služe da bi branili pojedine tekstove iz udžbenika koji protivrječe istorijskim izvorima. U tom cilju oni se ne ustručavaju ni od izmišljanja. Pa u vezi sa mojim negiranjem da je 4. jula 1941. godine, na sjednici CK KPJ, kao i na onoj Biroa PK od 8. jula iste godine, donesena odluka o dizanju ustanka, već samo „o početku oružane borbe protiv okupatora u Jugoslaviji“, oni kažu: „U svojoj polemici sa Batrićem Jovanovićem upravo o ovom datumu, od prije desetak godina – čini se da je Brković imao sasvim drugo mišljenje, potpuno identično sa piscima udžbenika“ što je najobičnije podmetanje. Nikada ja nijesam imao neki drugi stav od onoga koji sam izložio, na osnovu istorijskih izvora, u svome tekstu o udžbenicima. Samo „čini se“ nije nikakav dokaz, a oni drugi i ne mogu dati, jer ga u mojim tekstovima ne mogu pronaći.

U daljem tekstu primjedbi na moj pomenuti rad još jedan falsifikat. Iz moga teksta sa 95. str. sasvim je jasno da se ne radi o tome da li je ili ne trebalo u Cetinju da se održi protesni zbor 26. juna 1936. godine, već da li je trebalo „da nekoliko stotina seljaka, radnika i intelektualaca uđe u glavni grad Zetske banovine Cetinje“. To u tekstu udžbenika nije tačno, već je tome zboru na Belvederu, kako se vidi iz pomenutog izvještaja Blaža Jovanovića, prisustvovalo preko 4.000 učesnika, spremnih da uđu u Cetinje i tamo održe pomenuti zbor, a ne nekoliko stotina.

Zaista, ne samo pisci udžbenika, već i moji kritičari stvaraju zbrku i netačno predstavljaju razvoj događaja iz jula 1941. godine. U interesu pravilnog vaspitanja mladih generacija treba govoriti i pisati, a naročito u školskim udžbenicima, samo ono što je istina. Nije isto kad se kaže ili napiše da je u jednoj našoj zemlji, odnosno danas SR Republici otpočela oružana borba protiv fašističkih okupatora, određenog datuma kad

je i izvedena prva akcija, ili kako je danas češće uobičajeno da se kaže da je danom izvođenja te akcije otpočeo i oružani ustanak. Ili, kad se u udžbeniku napiše sljedeće: „Poslije ustanka u Srbiji izbio je Trinaestojulski ustanak u Crnoj Gori“ (*Istorija za II razred usmjerenog srednjeg obrazovanja*, str. 97). Da gore citirani tekst iz pomenutog udžbenika ne odgovara istini kao ni njihovog advokata sa katedre za istoriju iz Nikšića, može se svako uvjeriti iz proglasa CK KPJ u kojemu se on 7. novembra 1941. godine obraća „Narodima Jugoslavije! Radnici, Seljaci i Građani“, a u kojemu, pored ostalog, stoji i sljedeće: „Crnogorski narode! Ti si se prvi podigao na oružani ustanak, kada te je pozvala Komunistička partija Jugoslavije“ (Josip Broz Tito: *Sabrana djela* tom sedmi, Izdavački centar „Komunist“ i dr., Beograd, 1979, 178).

Na 97. strani moga teksta ja samo prigovaram u njemu jednostranosti ocjene Pljevaljske bitke i smatram da je u tekstu udžbenika trebalo koristiti i Kardeljevu ocjenu.

Nije istina da ja u tekstu o Informbirou: samo razrađujem „ono što je sažeto naznačeno u udžbeničkom tekstu“, već navodim da je to „samo djelimično tačno“. O tome se iz moga teksta nije teško uvjeriti. U vezi sa ovim na 207. strani ovoga udžbenika ima i drugih netačnosti o kojima doktori čute.

U mome tekstu nema ni riječi o tome da li je ili ne Jugoslavija dio svijeta. Već ono što se načelno kaže za svijet da se to ne može i pojedinačno, od 1917. godine, odnositi i na staru Jugoslaviju. U njoj, bar po mome mišljenju, u pomenuto vrijeme, nije nastupilo „savremeno doba“.

Sa 31. strane mojih kritičara vidi se da im stalno smeta moja knjiga *O postanku i razvoju crnogorske nacije* u kojoj sam se usudio oskrnaviti njihov Tabu i ukazati na mnoge falsifikate i zloupotrebe koje je izvršila velikosrpska građanska historiografija u vezi sa istorijom Crnogoraca, nastojeći da ih asimilira. Oni

kažu da moju pomenutu knjigu „istorijska nauka nije prihvatila. Na ovom stupnju naučnih saznanja do kojih je došla crnogorska i jugoslovenska historiografija zaista se ne mogu prihvatiti zahtjevi druga Brkovića da njegova razmišljanja o pojedinim događajima i pojavama dobiju mjesto u udžbeničkoj literaturi“. Iako je neskromno, moram reći da sam uvijek u životu, od kada sam saznao da se u borbi protiv svega prevaziđenog i tuđeg radnom čovjeku ne smiju praviti kompromisi i pogađanja, nastojao da sve svoje stavove temeljim na sigurnim dokazima. Nijesam vodio računa o tome što će o tome reći advokati tuđe ideologije. Isto tako, „crnogorska i jugoslovenska historiografija“ na koju se pozivaju profesori nije po svojoj suštini ništa drugo do prepis one stare koja je počela da se piše još od Garašanina i njegovog *Načertanija* iz 1844. godine.

Oni (profesori-doktori) tvrde: „U udžbeniku se interpretiraju naučno provjereni i verifikovani rezultati, dakle, ono što nije sporno“. Da bi na istoj strani (32) svoga teksta, poslije svega tri rečenice to demantovali, ističući: „No, bez obzira na neke izrazite nedostatke i slabosti Brkovićeveog teksta, valja naglasiti činjenicu da u njemu ima i dobrih zapažanja o ‘nedostacima udžbenika istorije’ za osnovnu školu i školu srednjeg usmjerenog obrazovanja (zajedničke osnove) u SR Crnoj Gori“. Isto tako oni malo dalje kažu da u udžbenicima: „Ima (u njima) nepreciznih i smušenih formulacija“. Oni, takođe, na istoj strani kažu: „Na kraju ne isključujemo i potrebu da se povede jedna seriozna naučno-stručna rasprava o pitanjima koja su u Brkovićevoj analizi pokrenuta“.

Zaključak iz teksta (33. str) mojih kritičara koji glasi: „Rasprava o kvalitetu postojećih udžbenika i priručnika istorije i njihovoj zasnovanosti na marksističkim idejnim osnovama sigurno bi bila put da se dođe do što kvalitetnijeg školskog štiva“. Da, slažem se, ali samo pod uslovom da organizatori te

rasprave ne budu branioci velikosrpske ideologije u istorijskoj nauci. Jer njima Marksizam, još i danas, služi kao zaklon iz koga pucaju na sve što se pokušava dati novo u istorijskoj nauci.

Na kraju da napomenem da se profesori Dašić i Lakić i sami nalaze među recenzentima pojedinih udžbenika.

Druže Veljko!

Molim Vas i pored toliko poslova na kojima ste zauzeti da pro-nađete malo vremena i pročitate ovaj moj odgovor profesorima sa katedre za istoriju iz Nikšića.

Mnogo Vas poštuje i pozdravlja

Savo Brković

Titograd, 25. 1. 1982. godine

Iz ličnog arhiva

Sa Savom Brkovićem upoznao me moj brat Radoje, u jesen 1969. godine, u njegovom stanu u Titogradu. Već u prvom razgovoru bio sam veoma iznenađen kako je Savo, koji je od mladih dana bio pod stalnim uticajem komunističke ideologije, uspio da očuva puno osjećanje nacionalnog (crnogorskog) i ličnog identiteta. Docnije smo se često srijetali i razgovarali, ili u njegovom domu ili u Beogradu, kad bi došao na sjednicu Savjeta federacije čiji je bio član. Savo Brković je dobijao od Radoja moje tekstove, koji su objavljivani u zagrebačkoj i beogradskoj publicistici. Odnedak je već znao da je formirana „Bijela knjiga“ u koju smo, pored ostalih, unijeti ja i moj brat Radoje. U to vrijeme Brković je intenzivno radio na kritici knjige Dimitrija-Dima Vujovića Ujedinjenje Crne Gore i Srbije. Crnogorska javnost, politička i intelektualna, saznala je za plod Savovog napora kada je objavio knjigu O postanku i razvoju crnogorske nacije (1974). Pojava Sava Brkovića, kao zastupnika borbe za očuvanje crnogorskog identiteta, da bi Crna Gora opstala kao federalna država, posebno je djelovala na komunistički crnogorski vrh. Oni su u tome vidjeli početak prihvatanja ideje o crnogorstvu, koja postaje kod nekih istaknutih političara primarno opredjeljenje. Zato je uslijedio niz sastanaka u institucijama Saveza komunista Crne Gore na kojima su donošene osude Brkovićevog opredjeljenja, pri čemu je zanemarivana rigorozna naučna zasnovanost svakog kritičkog stava koji je Savo upućivao Dimu Vujoviću. Ovdje treba reći da je Vujović bio zadužen od komunističkog vrha da prati djelovanje u kulturi.

Kopiju jednog pisma, koje je Savo Brković uputio istaknutom političaru Veljku Milatoviću, koji je u tom teškom vremenu dao golemi doprinos ideji afirmacije crnogorskog naroda, uputio mi je Brković, poštom, da bih i ja posjedovao sadržaj

toga njegovog značajnog pisma. To sam pismo sačuvao, kao dragocjeni poklon, u svom ličnom arhivu.

Pismo Brkovića upućeno Veljku Milatoviću podstaknuto je recenzijom profesora sa grupe za istoriju Filozofskog fakulteta u Nikšiću na Brkovićev tekst „O nekim nedostacima udžbenika istorije za osnovne škole i škole srednjeg usmjerenog obrazovanja“ koji je malo docnije objavljen u časopisu *Stvaranje*, br. 12, 1983. godine. Pomenuti profesori djelovali su sa pozicija velikodržavne ideologije tzv. „svesrpstva“. U svome pismu Brković jasno definiše da kritičko-materijalistički pogled na istoriju mora biti osnova pri naučnom zaključivanju i valorizaciji teksta iz prošlih epoha. Brković je obuhvatio glavne probleme: pitanje negiranja crnogorskog jezika, nacionalne samobitnosti Crnogoraca i dr.

Objavljivanje ovoga pisma Sava Brkovića trebalo bi da otvori novim generacijama probleme sveukupnog negiranja Crnogoraca još u vrijeme trajanja socijalističke Jugoslavije, a koji su i danas u širokim dimenzijama, sa mnogo više medijskih mogućnosti, sveprisutniji, sa agresivnijim nastupima njihovih zastupnika.

Danilo Radojević

Podgorica, novembra 2018.